

tativt kapitel om kopplingen mellan Ekmans kyrkliga reformprogram och hans försök till jordbruksreformer kunnat utvecklas betydligt. Likaså hade de många perspektiv på pietism, konfessionalisering och kristianisering som diskuteras i bokens inledning kunnat kommenteras utförligare och knyts samman tydligare i bokens avslutning.

Ekman kallade sig inte själv och kallades inte i sin samtid för pietist. Han stod inte heller för en exakt likadan pietism som Spener eller Francke. Likväl gav hans idéer och verksamhet uttryck för en form av pietism. Han delade med Arndt uppfattningen om det levda kristna livets och den inre omvändelsens betydelse, föreslog likt Großgebauer en lång rad praktiska åtgärder för att åstadkomma detta, delade med Spener en optimistisk förväntan om att utvecklingen gick att vända, och förespråkade ett socialt ansvarstagande såsom också Francke kom att göra. Allt detta kom i Falun kring sekelskiftet 1700 till uttryck i något vi kan kalla en lokal pietism.

*David Gudmundsson*

Mikael Kristian Hansen, *Frederik Ablefeldt-Laurvig – teatrets aristokrat i det dansk-tyske grænse-land* (København: Teatermuseet i Hofteatret, 2016). 184 s.

Forskning i dansk teaterhistorie er i det store og hele forsvundet fra jordens overflade, ramt af accelererende iltsvind i den del af humaniorahavet. Det er kort sagt pr. definition interessant, når en bog kommer ud, som beskæftiger sig med emnet. Således *Frederik Ablefeldt-Laurvig – teatrets aristokrat i det dansk-tyske grænse-land*, som er udgivet af Teatermuseet med massiv fondstøtte, om en ikke voldsomt eksponeret figur i dansk 18./19. århundredes teaterhistorie – særligt den del, som angår de daværende ty-

ske dele af riget. Bag projektet om Tranekær-greven og officeren FA-Ls (1760-1832) virke i forbindelse med Gottorp Slotsteater, Odense Teater og teatret på Tranekær ligger der iflg. forordet "et par års intenst forskningsarbejde", som det er håbet "vil blive en lille mile-pæl" inden for området.

Bogen er akademisk bygget op med forskningsoversigt, noter, kilde- og litteraturangivelser (arkiver, dagblade, specialbehandlinger af periodens teater- og musikliv m.v.). Det er som udgangspunkt et godt greb at fokusere på det tilsyneladende perifere, det emnemæssige udkantsområde, der potentielt kan fungere som prisme for mere komplekse kulturelle og historiske problemstillinger; teater er i sig selv en usædvanligt sammensat kunstform, der inviterer til flerstrengede analysestrategier. Bogens hovedperson er angiveligt "faktisk gledet ud i glemslen i dansk teaterhistorie" (han indgår dog i Kvam m.fl., *Dansk teaterhistorie*, der figurerer i litteraturlisten); der gøres som en start rede for hans genealogi, opvækst og studier, hans relation til Carl af Hessen og militære karriere. Den egentlige sceniske fokusering indledes med en indføring i teaterlivet i Hamburg som væsentlig baggrund for FA-Ls virke. Det hedder her, at byen "siden slutningen af 1600-tallet [havde] været hjemsted for et teater". Formuleringen er ikke helt retvisende. Byen var siden 1678 hjemsted for den legendariske, og omstridte, Hamburger Opera, som er et pionerprojekt på de breddegrader qua ikke-hofrelateret kunstinstitution; et teater i betydningen en stationær skuespilscene fik den imidlertid først et lille århundrede senere, i 1765. Herved udviskes et væsentligt perspektiv i tidens tyske teaterhistorie, som består i spillet mellem ambulant og stationært, mellem *Wandertruppen* og opgradering af kunstarten, og som igen trækker tråde til tidens tyske dramahistorie, hvor Holberg-repertoiret tidligt kommer til at spille en rolle (jf. Carl Roos' bog om emnet, som ikke figurerer i litteraturlisten; tværtimod hedder det, at Schröder

i 1770erne ”søsatte Holberg-komedierne [...] til det tyske publikum”), spændingen mellem fransk og tysk, post-barokt og præ-moderne, installeringen af et nyt drama, der blander genererne, Shakespeare som murbrækker m.v., emner som nok strejfes, men ikke perspektiveres til de afgørende kunstneriske og kulturelle forskydninger i perioden. I kraft af det spinkle kontekstperspektiv foldes heller ikke det komplekse betydningspotentiale i begrebet om et ’Nationaltheater’, der installeres i Hamburg, for alvor ud. Det anføres herefter, med henvisning til angivelig etablering af hofteatre i Tyskland i slutningen af 1700-tallet, bl.a. i 1776 i Wien (!), at Carl af Hessen ikke var ”sen til at følge med den europæiske teaterudvikling”, da han i 1781 etablerer sig med et teater på Gottorp Slot, som FA-L kom til at forestå. Atter er fremstillingen uklar: tyske hofteatre kom til i 16-1700-tallet; det i Wien blev etableret i 1741/1748 (hvad et ’hofteater’ er for en størrelse ligger allerede i navnet på institutionen bag bogen: Teatermuseet i Hofteatret). Pointen – at Carl etablerer sig med et tysksprog *ensemble* i et krydsfelt mellem ’Nationaltheater’ og hoftrup *pour cour et ville* – bliver af fagterminologiske årsager vanskelig at afkode. Et hovedanliggende er tydeligvis rekonstruktion af Gottorp-teatrets repertoire. Den er uhyre omfattende i sin opregning af i vidt omfang glemte og for så vidt lidet oplysende titler og navne. Den ovenfor skitserede større teater- eller dramahistoriske sammenhæng appliceres ikke på stoffet, der derved forbliver temmelig hermetisk. Værkerne anføres vilkårligt med tysk originaltitel, dansk samtidsoversættelse eller dansk moderne retskrivning. I genremæssig henseende opereres med kategorierne ’tragedie’ og ’komedie’, evt. ’lystspil’ – en tekst kan endog optræde som både komedie og lystspil. Det er afgørende for forståelsen af periodens dramahistorie i kultur- og socialhistorisk perspektiv, at genererne blev brudt op og omdefineret. Det aspekt indgår ikke; Kotzebues vigtige ’Rührstück’ *Menschenhass und Reue* figu-

rerer eksempelvis ureflekteret som ’komedie’. Oversigten uddybes ved sammenligning med Det Kongelige Teaters repertoire hen over ti sider. Det er, på ikke ganske klare analytiske præmisser, to meget forskellige institutioner, der sammenlignes; læsningen bliver herefter noget mekanisk og pointerne tilsvarende begrænsede. Der konkluderes, nok ikke overraskende, at Gottorp-scenen, som jo var tysksproget, i repertoiremæssig henseende var tættere på Hamburger Nationaltheater (hvis repertoire ikke underkastes en tilsvarende systematisk gennemgang) end på Det Kongelige Teater. Den dansk-tyske kompleksitet går igen omkring etableringen af Odense Teater, hvori også FA-L var involveret. En særlig vægt lægges også her på kortlægningen af repertoireet. Fremstillingen afviser, at spænding mellem tysk og dansk spiller den rolle i stridighederne mellem aristokrati og borgerskab omkring teatrets grundlæggelse og udvikling, som senere tiders historikere har hævdet, og tilskriver den deres anti-tyskhed, eksempelvis i kølvandet på 1864. Uanset hvad udspiller begivenhederne sig dog i perioden med bl.a. den spektakulære ’tyskerfejde’, der med P.A. Heiberg og Rahbek i front som polemiske penneførere sendte Baggesen og Kunzen ud på sidelinjen. Endelig gøres der rede for FA-Ls teater- og musikprojekt på Tranekær. Hovedpersonen følges frem til sin død, ”ramt af et nerveslag”, og værket rundes af med en opsummering af fremstillingens hovedpunkter.

Alt i alt præges fremstillingen af en tendens til brede formuleringer i stil med, at ”dekorationerne til forestillingerne var ganske gode”, ”Schröder [formåede] med et godt ensemble at skabe en lang række fremragende forestillinger. Teatrets repertoire havde en betydelig kunstnerisk spændvidde”. Opførelsespraksis afhandles eksempelvis med, at teatret i Flensburg havde ”et udmærket teatermaskineri” og ”en smuk dekoration, som kunne bruges til forskellige teaterstykker”. De ofte mildt intetsigende samtidskilder (citeret med

forekomst af bolle-å i originalortografien) karakteriseres som "bidende", "ikke uden lune", "ganske rammende" m.v., men uden grundlæggende kildekritik. Som antydet afstedkommer terminologisk uklarhed indimellem forståelsesmæssig diffusitet. En nedtagelig (til forskel fra en fast) scene, f.eks. til brug i rådhusalen, benævnes således konsekvent 'ambulant' – som er termen for de omrejsende teaterselskaber til forskel fra stationære ensembler. Om det teater, som i 1791 blev etableret på Odense Rådhus, siges bl.a., at kulisserne var opstillet "i ret vinkel og efter en lige linje bagud." Men tegningen på samme side viser skråstilte lede kulisser i forskudt linje bagud. Bogen er i øvrigt smukt tilrettelagt og illustreret, dog uden at det visuelle materiale bidrager afgørende til formidlingen – således afbildningen af en regning med den uddybende billedtekst "Bogtrykker Friedrich Wilhelm Seeringhausen leverede adskillige tryksager til Hofteatret på Gottorp Slot, mens Frederik Ahlfeldt-Laurvig var direktør".

Det er ikke ganske klart, hvilken målgruppe, bogen henvender sig til. På den ene side oplyses det f.eks. systematisk, at *Hamlet* er en tragedie, der tales om "den berømte forfatter Gotthold Ephraim Lessing" o.l. På den anden side anføres tyske citater og et enkelt latinsk uoversat (mens der er problemer med franske titler og termer, såsom "et såkaldt tableaux vivant"). Overordnet set fremstår den som en sammenstilling af en stor mængde data, der formidles punktvist, undertiden anekdotisk, undertiden problematisk, uden bæredygtig akkuratelse i detaljen og perspektiv i helheden. Den går aldrig rigtig analytisk til biddet eller i dybden i f.eks. repertoire-, institutions-, identitets- eller kulturhistorisk henseende. Og bliver dermed desværre, sin gode intention om at blive en "milepæl" til trods, ikke et kvalificeret bud på en nutidig tilgang til (udkants)-teaterhistorien.

Bent Holm

Anne Haslund Hansen, *Nieubrs Museum: souvenirs og sjaldenbeder fra Den Arabiske Rejse 1761–1767* (København: Forlaget Vandkunsten, 2016). 256 pp. [Även tillgänglig på engelska som *Nieubhr's Museum. Artefacts and Souvenirs from the Royal Danish Expedition to Arabia 1761–1767*]

I januari 1761 lämnade en vetenskaplig expedition, sedermera känd som "Den Arabiske Rejse", Köpenhamn. De fem forskarna och deras upppassare hade Yemen på Arabiska halvön som huvudmål, men resan kom också att omfatta en lång rad andra länder i östra Medelhavsområdet och västra Asien där särskilt Egypten, Indien, Iran, Irak, Israel och Syrien bör nämnas. Expeditionen genomfördes i dansk regi, på initiativ av den tyske orientalisterna Johann David Michaelis och med inspiration bl.a. från Carl von Linnés modell för vetenskapligt resande. En av Linnés mest framstående elever, botanikern och zoologen Peter Forsskål, ingick också i den multinationella och mångdisciplinära forskargruppen, men främst har företaget kommit att förknippas med den tyske kartografen Carsten Niebuhr (1733–1815) eftersom han ensam överlevde resan och kunde återvända till Danmark i november 1767. Under de följande åren publicerade Niebuhr flera skrifter om expeditionen och de länder den genomkorsat, ett arbete där hemförda samlingar av naturalier, handskrifter, etnografika och (andra) antikviteter spelade stor roll.

Egyptologen och museihistorikern Anne Haslund Hansens bok *Nieubrs Museum* är inte primärt en skildring av resan till Arabien, och inte alls av de naturvetenskapliga samlingarna eller manuskripten, utan av de i vid mening kulturhistoriska föremål vilka i undertiteln beskrivs som "souvenirer och rariteter". Under läsningen blir det efter hand tydligt hur väl denna formulering avspeglar ett av bokens bärande teman: att många av de artefakter från resan som en gång var oansenliga vardagssaker eller massproducerade souvenirer efter hand fått stort historiskt eller etnografiskt värde